

Litteratur

Göran Elwin, Sten Heckscher och Alvar Nelson: Den första stenen. Tidens förlag, Stockholm 1971. 322 s.

„Den första stenen“ har av sina författare fått undertiteln „Studiebok i kriminalpolitik“. Om den i stället hade kallats „Kritik av svensk kriminalpolitik“, så hade man på ett mera exakt sätt fått innehållet preciserat; det är alltså frågan om en anklagelseskraft riktad mot britersterna i svensk kriminalpolitik, och en högst personlig sådan skrift.

Det råder emellertid knappast något tvivel om att de tre författarna, Elwin, Heckscher och Nelson, har avsett att med sin bok skapa ett standardverk, ett som skall kunna användas som en bred och allmän inledning i det kriminalpsykologiska studiet och samtidigt som en självklar kompletteringskraft för de i ämnet redan insatta.

Ofta visar sig, kan man tycka, dessa två syften svåra att kombinera med varandra.

Jag lade ifrån mig Den första stenen med en ytterst klugen inställning. Att det finns utmärkta partier i boken är obestridligt; dit hör t. ex. Sten Heckschers kapitel om det administrativa förfarandet, fängelselivet o. s. v. Det utgör en välgörande kontrast till åtskilligt annat som har skrivits i ämnet, är rakt och direkt formulerat och beskriver, väl sammanhållet, både lagstiftarnas intentioner och hur rättssystemet har kommit att fungera i praktiken.

Så innehåller boken också avsnitt sådana som Göran Elwins resonemang om de enligt hans mening bakom vår kriminalpolitik liggande teorierna och motiven: här går, kan man tycka, författarens indignation ibland ut över både nyanser och logik i tankegången.

En klagörande Introduktion till boken och två kapitel om resp. „Ingripanden vid brott“ och „Kriminalpolitiska initiativ“ är författade av Alvar Nelson.

En överskådlig disposition i boken är inte lätt att hitta, och jag väljer att ett efter ett ta upp några frågekomplex inom kriminalpolitiken som på skilda ställen behandlas. De är: 1) *Normerna*: vilka normer vi skyddar med straffrättsapparaten; 2) *Repressionen*: frågan om de samhälleliga ingripandena och motiven bakom dem; slutligen 3) *Administrationn*.

1. Först alltså *normerna*. Vilka de normer är, som vi bör upprätthålla med straffhot, behandlas förhållandevis lite i boken. En del fakta framhålls emellertid, bland andra det faktum att, som det heter, „den centrala strafflagstiftningen i dagens Sverige i så hög grad överensstämmer med den som fanns i 1700-talets bondesamhälle“. Är det

riktigt, frågas det i boken, att vi i dag med vårt väl utbyggda försäkringsväsen och vår omfattande socialapparat lägger huvudvikten vid samma slags brott som dem som man i det gamla bondesamhället framför allt uppmärksammade?

En annan tendens som tas upp i boken, är den utomordentligt stora ökningen av specialstraffrätten. Ett problem som diskuteras är om det är rationellt att ha så många specialrättsliga bestämmelser som vi i dag har. Vad får det för följder för människors inställning till brott?

De makthavande finner det ofta enklare att i lagen införa en straffbestämmelse när det gäller att driva igenom en norm, än att använda andra, kanske effektivare sätt att göra den gällande: informationskampanjer, upplysning, förklaringar o. s. v. De nya lagarna tillkommer, påpekar Nelson, oftast utan att medborgarna har tagit del i arbetet på dem och engagerat sig i det. Det medför att de enskilda människorna kan ha svårt att känna någon delaktighet i den uppsjö av nya bestämmelser som kommer till. De enskilda människornas roll som uppfostrare och föredömen har i våra dagar trängts tillbaka, menar Nelson. De uppgifter som de har haft har övertagits av samhällets funktionärer och institutioner: polisen, skolan, socialvården och annat. Den brottsförebyggande verksamheten har i första hand övertagits av polisen, och den klagar ofta över bristande samarbete från allmänhetens sida. Nelson menar att denna „passiva eller rent av negativa inställning till polisen“ har sin grund i bland annat brist på „upplysning och meningsutbyte“ rörande nödvändigheten av alla de lagar och förordningar, vilkas efterlevnad polisen har till uppgift att kontrollera. Utan tvivel har Nelson här pekat på en viktig sak. Det är vanligt att mer eller mindre uppfatta polisen som en främmande, utomstående faktor i tillvaron.

Slutligen tar Göran Elwin på ett ställe i boken upp frågan om en eventuell ändring av det nu gällande normsystemet. Det vore, skriver han, förmodligen omöjligt att genomföra förändringar i normsystemet (och reaktionssystemet) i riktning mot större jämlikhet inom ramen för vår samhällsstruktur. „Ett samhälle som bygger på den privata äganderätten förutsätter effektiva straffsanktioner mot egendoms kriminalitet. En avkriminalisering av denna brottstyp torde därför inte vara möjlig. Det är otvivelaktigt så att den sociala selektionsmekanism som strafflagen och straffrättsskipningen utgör, endast är en återspeglning av vårt klassamhälle. En förändring av rättssystemet kräver ett omskapande av samhällsstrukturen“.

2. *Repressionen*, alltså de samhälleliga ingripandena och motiven bakom dem, är vad som ägnas mest utrymme i boken, i avsnitt skrivna i första hand av Elwin. Det gäller här frågan om allmänpreventionen och individualpreventionen. Också behandlingsideologien tas upp till kritisk granskning.

Elwin ger en översikt över den historiska utvecklingen inom straffrätten i dessa avseenden: de principer som legat bakom de olika skolornas program och de, enligt hans mening, reella anledningarna till att ett visst synsätt har varit dominerande under en viss tid. Vad Elwin vill visa är att det ofta är andra motiv än de allmänt antagna, som ligger bakom en förändring inom kriminalvården. Man måste komma ihåg, menar han, att kriminalpolitiken bara utgör en del av den totala samhällspolitiken. De socialpolitiska idéerna lever inte ett liv avskilt från de sociala, ekonomiska och politiska förhållandena; det är i stället samhällsstrukturen och förändringar i den som är avgörande för hur kriminalpolitiken utformas av de makthavande.

Regeln att en skada skulle utjämnas (vedergällningsprincipen) var rationell i de samhällen som styrdes av olika åtter och inte av en central statsmakt, skriver Elwin. Om en medlem av en ätt hade dödats, skulle en medlem av dråparens eller mördarens ätt också dödas. Den skada som hade drabbat den första ätten, utjämnades därigenom att en motsvarande skada drabbade också den andra. Denna vedergällningsprincip var viktig för upprätthållandet av maktbalansen mellan ätterna.

Denna framställning ger nog en väl förenklad bild av rättsförhållandena i ättesamhällena, en term som väl redan den innebär en viss förenkling av den historiska verkligheten, i varje fall sådan den tedde sig i det ätt-samhälle som vi bäst känner till, det på Island. Släktens, ättens krav kombinerades givetvis där från början med enskild hämndkänsla och så vitt vi vet tidigt også med ett allmänt „rätts“-medvetande som reste sig mot att hämnden skulle kunna drabba någon annan än den som hade utfört den bestraffade gärningen. I fall av förlikning mellan ätterna trädde också ett botsystem i funktion: gärningsmannens ätt erlade böter till den dödade. Det rörde sig altså i de s. k. ätt-samhällena redan långt tillbaka i historien inte om ett „självsvåldigt“ utjämnande av en bristande „balans“ mellan ätterna. I första hand använde man sig mycket tidigt av de ofta väl utarbetade botsystem med vilkas hjälp man ekonomiskt reglerade skadorna med fastställda böter.

Med kristendomens inträde riktade man på ett annat sätt än förut sin uppmärksamhet mot den enskilda individen, och en religiöst färgad försoningstanke blev en faktor att räkna med. Det var då emellertid inte bara den religiösa synen på saken som gjorde att tanken slog igenom, menar Elwin. Det fanns också ur maktsynpunkt ett gemensamt intresse hos kyrkan och kungen att genomdriva en lagstiftning som gjorde att den enskilde genom samhällets försorg finge sina sitt brott genom ett straff. Tankens motivering var enligt Elwin den att om man på det sättet kunde minska den s. k. blodshämnden, där ätterna tog straffandet i egna händer, så skulle kungens makt ökas.

Med franska revolutionen kom kraven på frihet, jämlikhet, broder-

skap, krav som medförde förändringar också inom straffrätten. Alla brottslingar som hade gjort sig skyldiga till samma gärningar skulle ha exakt samma straff.

Sedan slog då under 1800-talet de individualpreventiva tankegångarna igenom. Det berodde, menar Elwin, framför allt på två saker: ändrad samhällsstruktur och ökad brottslighet. Vid denna tid, slutet av 1800-talet, hade industrialismen sitt verkliga genombrott i Sverige. Det gamla agrarsamhället upplöstes, och städerna växte. De skapade social osäkerhet, främlingskap och isolering hos de människor som hade flyttat dit från olika delar av landet. „Upplösningen av det gamla agrarsamhället nödvändiggjorde nya former av social kontroll. Den informella kontrollen i bondesamhällets bygemenskap måste i industrisamhällets anonymitet ersättas med ökad formell kontroll.“

Industrialiseringsprocessen ledde till ökad brottslighet. Mot denna brottslighet ansågs den klassiska straffrättsmodellen som ett otidsenligt vapen, skriver Elwin. Att alla skulle straffas lika för samma brott blev för dyrt, menar han, eftersom straffet i regel bestod av frihetsberövande. Mot detta kan man invända att också vid slutet av 1800-talet var böter, liksom i dag, den kvantitativt vanligaste påföljden. Dessutom, fortsätter Elwin, var industrisamhället inte betjänt av att lika hårt straffa den som kunde tjäna produktionen som den som var utbildad eller oduglig till arbete. Ett accepterande av den individualpreventiva teorien medförde att man kunde låta vissa individer slippa lindrigare undan, medan andra, sådana som störde produktionen, kunde oskadliggöras genom att spärras in på lång tid. Om nu de maktavande av de ovan angivna skälen kom att uppfatta en differentierad kontrollpolitik som ändamålsenlig, så behövdes en motivering utåt, en ideologi. En lagstiftning kunde då motiveras med den individualpreventiva teorien. „Denna teori“, säger Elwin, „står väl i överensstämmelse med den idé om olikhet mellan människor som inte är främmande för en borgerlig människosyn“.

Elwin ger därefter exempel på nya lagar präglade av individualpreventiva tankegångar som kom till i början av århundradet, t. ex. höjning av straffmyndighetsåldern till 15 år, möjlighet till villkorlig frigivning och annat.

På mig gör hela denna skildring ett mycket ensidigt intryck. Jag tror att man lägger saken lite väl enkelt tillräta för sig om man helt underlåter att ta upp de humanitära aspekterna i sammanhanget. Jag anser det t. ex. vara minst lika troligt att man höjde straffgränsen till 15 år av humanitära som av „produktionseffektiva“ skäl.

Innan jag går vidare till behandlingsideologien vill jag söka förklara Elwins synsätt i fråga om ideologier och verkliga motiv. Som ovan visats menar han att de verkliga motiven och de utsagda motiven inom kriminalpolitiken ofta skiljer sig åt. När de maktutövande är i behov av någon form av legitimation för sitt maktutövande, som t. ex. vid tillkomsten av en ny kriminalpolitisk lag, så anammar de ofta en viss

teori och bildar av den en ideologi. Det verkar kanske en aning oklart, och det är ytterst oklart framställt i boken. Resonemanget har emellertid ganska stor betydelse för Elwins syn på behandlingsideologien, och jag skall göra ett försök till referat av hans framställning.

Ideologien är ett värdesystem som kan grundas på en teori om verklighetens beskaffenhet. Vad är det som gör att en viss teori kommer till praktisk användning? Det beror inte nödvändigt på att den teorien beskriver verkligheten bättre än andra teorier. Det beror i stället, skriver Elwin, på att den är bättre anpassad för att motivera genomförandet av vissa önskvärda åtgärder inom det existerande samhället. „Den starkaste idén är inte nödvändigtvis den 'sannaste' eller från något slags objektiv synpunkt den 'bästa' utan helt enkelt den som är bäst anpassad till de härskandes intressen.“ Men eftersom ideologien inte är „objektiv“, ger den ofta en förvrängd bild av verkligheten. „Genom hänvisning till en på så sätt formulerad ideologi kommer rättens handhavande i ett samhälle att betraktas som en nödvändig konsekvens av de accepterade idéerna, i stället för som en följd av de härskandes intressen. Därigenom kan ideologien tjäna till att skyla det verkliga motivet bakom exempelvis en lagstiftningsåtgärd. Rätten blir på så sätt *objektiverad* och kommer inte att betraktas som något som har intimt samband med de härskandes maktposition. Ideologien kommer att tjäna som *rättfärdighetsgrund*, som en legitimation för en viss samhällelig åtgärd.“ Detta innebär, menar Elwin, att man måste skilja mellan två saker: för det första de *verkliga* skälen för lagstiftning och straffande verksamhet, för det andra hur dessa två ting *rättfärdiggörs*.

Så kom då på 1930-talet, skriver Elwin, den fas som kännetecknas av att behandlingsideologien läggs till grund för utformningen av det straffrättsliga reaktionssystemet. Behandlingsideologien definieras i boken så att „var och en, som fällts till ansvar för brott, vore på ett sådant sätt avvikande att han kunde resocialiseras genom aktiv behandling av socialarbetare, psykologer och psykiatriker“. Behandlingsideologien kom nu att tjäna som en nödvändig rättfärdighetsgrund i välfärdssamhället, menar Elwin. Ett samhälle av den karaktären anser sig uppenbarligen ha behov av att genom frihetsberövande skydda sig mot vissa individer eller grupper av individer. Detta behov kommer emellertid i konflikt med de demokratiska idealen frihet, humanitet, jämlikhet och solidaritet. Att säga att man berövar någon friheten för andras skull vore stridande mot de nämnda idealen. Men om man åberopar behandlingsideologien och på så sätt kan hänvisa till att frihetsberövandet sker för fångarnas bästa, blir intrycket ett annat. Då kommer skenbart våldsanvändningen inte i någon motsättning mot frihets- och humanitetsidealerna.

Det är, tror jag, sant att det så mycket har talats om behandling att de reella motiven till strafflagstiftningen ofta har kommit i skymdan. Behandlingsideologien är det som man oftast har propagerat

för både från lagstiftningshåll¹⁾ och i en allmänare debatt. Andra existerande motiv till frihetsberövandet har trängts undan, och det är, förefaller det mig, en positiv sak att behandlingsideologien har börjat ifrågasättas. Det finns ju mycket som man kan vara tveksam om då det gäller behandlingsideologien. Fungerar den så att den ibland skymmer vad som *egentligen* sker, de verkliga motiven? Är den förenlig med rättssäkerheten? Är den, bortsett från allt annat, genomförbar, till någon hjälp? Det finns alltså mycket att dra i tvivelsmål och som det är viktigt att man börjar röra i. Därför kan man beklaga att Elwin har lagt upp frågan så som han har gjort. Han tycks se behandlingsideologiens uppkomst och livaktighet i första hand som ett led i de makthavendes sätt att föra oss bakom ljuset, eller som en konspiration mot medborgarna. Som läsare av *Den första stenen* kan det hända att man vänder sig så starkt mod det oklara och värderingsmässigt motsägelsefulla i argumenteringen i denna fråga att man till slut är böjd att ställa sig upp och försvara behandlingsideologien.

Det är alltså inte möjligt för mig att hålla med när det gäller bokens sätt att angripa behandlingsideologien. En annan, som jag tycker meningsfullare utgångspunkt för kritik har Inkeri Anttila (*Konservativ och radikal kriminalpolitik i Norden*, NTFK 1967): „Behandlingsideologien har slagit igenom i Norden beträffande den sociala kontrollen av förbrytare och andra avvikare. Behandlingsideologiens jämställande av förbrytare och sjuka var i början, när ideologien ofta var svagare, ofta ägnad att humanisera den egentliga kriminalvården. Ju mer behandlingsideologien har kommit att dominera systemet och ju mera faktisk makt behandlingspersonalen fått, desto mer har ideologiens negativa sidor kommit till synes och desto skarpare har kritiken mot behandlingsideologien blivit.“

„Den första stenen“ tar upp också andra synpunkter ur vilka behandlingsideologien kan betraktas. Det finns och har funnits, skriver Elwin, många olika uppfattningar om orsakerna till brott. Det finns den medicinska eller biologiska uppfattningen, framförd av bl. a. Lombroso med hans teori om den födde brottslingen. Kriminalbiologien är numera huvudsakligen inriktad på neurofysiologiska och endokrina förklaringar av brottsligt beteende. En annan förklaringsmodell är den psykologisk-psykiatriska. En tredje är den sociologiska. De olika teorierna om brottslighetens orsaker leder fram till krav på olika former av behandling av lagbrytaren. Företrädarna för den medicinska skolan kan förorda ingripanden av fysisk art. Företrädarna för den

¹⁾ Se dock justitieminister Klings yttrande i Kg. Maj:ts proposition 1962: 10, Förslag till brottsbalk Del C sid 51: „Åtskilliga remissinstanser uttalar emellertid kritik mot förslagets allmänna uppläggning. Ledtråden i denna kritik kan sägas vara, att beredningen i alltför hög grad tillgodosett behandlingssynpunkter på bekostnad av allmänpreventionens krav och att förslaget därför icke innefattar tillräckliga garantier för upprätthållandet av samhällsskyddet.“

psykiatriska skolan talar om psykoterapi, psykoanalys, beteende-modifikation o. dyl. Det är ofta också den sortens ting man menar när man i dag talar om behandling. Andra talar om terapeutiska samhällen, hemma-hos-terapi o. s. v., där man tar sikte på de sociala problemen. Dessa teorier har mycket ringa förklaringsvärde, menar Elwin, bl. a. därför att de är för generella. Säkerligen, skriver han, kan vi dra den slutsatsen att sökandet efter brottsorsaker tjänande till att visa de ändamålsenliga behandlingsorsakerna, i allmänhet är fåfängt och till ingen nytta.

Felet med anstalterna är inte att man där har underlåtit att införa nya behandlingsmetoder, menar Elwin. Felet är i stället att behandling på anstalt är en omöjlighet, om man har någorlunda högt ställda förväntningar på framgång. Felet ligger inte i anstalternas sätt att gå till väga utan i själva deras existens, skriver han, och ger också exempel på undersökningar som inte har visat någon skillnad i återfallsfrekvens vid olika behandlingsmetoder.

Det repressiva ingreppet, anstaltsplacering, gör att fången i allmänhet inte är behandlingsmotiverad. En annan faktor som bidrar till att behandlingen misslyckas är den sammankoppling av vakt och vård som förekommer på anstalten. Vaktkontrollen leder till misstänksamhet, medan vårdarrollen, behandlingen, kräver att man visar förtroende och ger en viss frihet.

Som avslutning på resonemanget skriver Elwin, med ett för honom typiskt sätt att dra slutsatser: „Vad som ovan sagts om behandling inom ramen för kriminalvården måste förmedla en ytterst skeptisk inställning till dess möjligheter att 'anpassa' människor. Själva tvånget och tvångssituationernas struktur gör en behandling omöjlig. Detta gör att vi för kriminalvårdens del bör ställa oss skeptiska till såväl moderna vårdformer av typen terapeutiska samhällen som till mera traditionella behandlingsformer.“

Efter denna i och för sig tänkvärda men mycket summariska beskrivning av behandlingsformer och behandlingsproblem, helt koncentrerad till behandling inom *anstalter*, talar alltså Elwin helt enkelt om för oss att all behandling inom kriminalvårdens ram är omöjlig, och att vi bör ställa oss skeptiska till alla former av behandling för kriminalvårdens del.

Skall vi alltså därmed ta avstånd från ett *erbjudande* om behandling inom kriminalvårdens ram, av exempelvis dem, som jag tror inte helt få, som skulle vilja bli hjälpta med narkotikaproblem, alkoholproblem, allmänna personliga problem?

Är all behandling förkastlig?

Inte förrän ungefär femtio sidor senare ger författaren en egentlig definition av detta viktiga begrepp, „behandling“.

„Behandlingsbegreppet är inte entydigt“, skriver han, „utan har olika innebörd beroende på i vilket sammanhang det används. Behandling kan vara att företa ett fysiskt ingrepp på någon i syfte att

eliminera en fysisk defekt, att ge någon farmaka, att skapa en interpersonell relation mellan behandlare och behandlad, att rent allmänt ta hand om någon, att hjälpa någon med något han inte själv kan göra, etc. Genom att inom kriminalvården begagna det positivt laddade behandlingsbegreppet döljs det faktum att kriminalvårdens verksamhet inte i första hand tar sikte på att eliminera något som från lagbrytarens sida är ont, utan målet är att i samhällets intresse förändra det avvikande beteendet till ett konformt beteende.“

Nu är i stället, menar Elwin, behandling något positivt laddat och kan eliminera något ont. Vad han nu i stället vänder sig mot är att den används i fel syfte.

Det hela är en aning oklart.

När det sedan gäller allmänpreventionen ställs det i boken (av Elwin) två huvudfrågor: 1) Är allmänpreventionen effektiv? och 2) Är en lagstiftning och rättstillämpning byggd på allmänprevention invändningsfri ur etisk synpunkt? Den första frågan menar Elwin att det inte går att svara entydigt ja eller nej på. För det första måste man slå fast att vi vet mycket lite om allmänpreventionen. Mycket liten forskning har bedrivits på området. Man kan inte heller dra all brottslighet över en kam, utan man måste undersöka olika brotts typer var för sig för att kunna svara på frågan. Resonemanget slutar med att „vi i varje fall — måhända på grund av bristande undersökningar — inte kan avfärda den allmänpreventiva tankegången på den grunden att den inte skulle vara en realitet“.

Har vi då moralisk rätt att straffa en människa för att få andra människor att avhålla sig från brott? Elwin låter frågan stå öppen.

Därefter följer ett resonemang som är svårare att förstå. Elwin frågar om man inte också kan vända sig mot allmänpreventionen av den anledningen att det „budskap“ som utgår från lagen och domstolarna är oriktigt eller oväsentligt. Man kan resonera ungefär så här, menar han: Människorna måste kontrolleras genom lagstiftning och rättstillämpning. Ju samhällsfarligare en gärning anses vara, desto starkare måste dess samhällsfarlighet poängteras. Gärningens farlighet kommer att graderas i förhållande till det straff som åsatts den. Sålunda borde ju de gärningar som straffas med fängelse uppfattas som de svåraste och farligaste för samhället. Men vilka är det då som befolkar våra fängelser i dag; vilka brott har de begått? Är fylleri, rattfylleri och stöld verkligen vår tids stora problem? „En lagstiftning byggd på allmänprevention skulle sålunda medföra att domstolarna kom att förmedla en falsk moraluppfattning. Medan de överbringat ett moralbudskap på områden där de måhända inte behövs, underlåter de att sprida normer på områden, där de stora samhällsproblemen föreligger.“

Om Elwin hade tagit upp denna kritik i samband med en diskussion om *normer*, hade det varit lättare att förstå vad han menar. Att fängelserna till övervägande del fylls av utslagna människor, fylle-

rister, tjuvar och liknande, medan de som har makten över och ansvaret för de verkligt stora problemen, exempelvis miljöförstöringen, knappast alls ställs till ansvar för sina beslut, kan verkligen anses som något skevt. Men det måste ju vara rent nonsens att ge de allmänpreventiva idéerna skulden till de missförhållanden som Elwin påvisar. Om vi, för att ta ett exempel, avkriminaliserade småstölder, rattfylleri och andra brott som inte är så farliga för samhället, och i stället satte mycket stränga straff för de handlingar som *verkligen* skapar samhällsproblem (vilka behandlingar man då väljer är en politisk fråga), så har man ju fortfarande en lag byggd på allmänpreventionen, men det moralbudskap som skulle spridas bleve ju inte det samma.

3. De avsnitt i boken som beskriver det *administrative* förfarandet gör ett mycket övertygande intryck. Där finns en redogörelse för vägen från misstanke till dom, en beskrivning av påföljdernas funktion o. s. v. Många saker tas upp från nya och tänkvärda synpunkter. Man kommer att se på ingripandena med nya ögon och fråga sig vad som är „berättigat“ i det administrativa förfarandet och vad som enbart finns där för gammalt slentriantänkandes skull. Låt oss se på häktningen t. ex. Heckscher har följande framställning:

„Häktningen får ofta allvarliga personliga och sociala konsekvenser genom att den häktade plötsligt rycks bort från sin miljö. De negativa resultaten av häktningen skulle kunna göras mindre allvarliga, om lagen tillämpades efter sin bokstab och frihetsinskränkningarna inte gjordes större än ändamålet med häktningen krävde. Den som är häktad på grund av flyktfara skulle då utan hinder t. ex. kunna kommunicera med omvärlden, liksom ofta den som häktats på grund av risk för fortsatt brottslig verksamhet. Om det preciserades på vilket sätt den som häktats på grund av kollusionsfara skulle kunna försvåra utredningen, skulle inte heller hans rörelsefrihet behöva begränsas i samma omfattning som nu görs, utan han skulle ofta kunna sköta löpande angelägenheter, kontakt med t. ex. arbetsgivare och närstående.“

Som en röd tråd genom framställningen löper rättssäkerhetskraven, som betonas mycket starkt av författarna. På vilket sätt tillgodoses kraven på rättssäkerhet på olika stadier i strafflagens administration, frågas det. Elwin analyserar frågan med hjälp av fyra begrepp.

1) *Öppenhet*, d. v. s. insyn från allmänhetens sida, muntlig förhandling, rätt till sakkunnigt biträde åt den som saken rör o. dyl.

2) *Oavhängighet*, t. ex. att de beslutande organen inte bör vara jäviga och heller inte ombesörja utredningen av de faktiska omständigheter som skall ligga till grund för beslutet.

3) *Normbundenhet*, t. ex. att samma beslutsfattare bedömer likartade fall likartat.

4) *Kontroll*, t. ex. att myndigheters beslut skall kunna överklagas, att den som beslutet berör får kännedom om sin rätt att få saken prövad i högre instans, och att verkställigheten av beslutet uppskjuts till dess överklagandet har hunnit prövas.

Vid domstolarnas handläggning av ett mål spelar dessa begrepp en dominerande roll, och rättssäkerheten är såtillvida ganska väl tillgodosedd.

Efter domen, under straffverkställigheten, trängs dessa skyddsfaktorer till stor del åt sidan. Beslutsfattandet övertas av nämnder: kriminalvårdsnämnden, ungdomsfängelnsnämnden, interneringsnämnden och övervakningsnämnden. Deras förhandlingar är slutna, de följer ytterst vaga normer vid sina bedömanden, och deras beslut kan inte överklagas. Anser samhället, frågas det, att det föreligger en kvalitetskillnad mellan den misstänkte och den dömda, en skillnad som skulle motivera dessa olikheter i behandlingen? Eller är det så att förmenta vårdsynpunkter, i detta fall behandlingsideologien, leder till att man inte anser det nödvändigt att ta hänsyn till den konfliktsituation som existerar mellan samhällsorganen och den individ som är föremål för deras åtgärder?

Det finns mycket som man kan invända mot „Den första stenen“. Framställningen gör ofta ett alltför ensidigt och tvärsäkert intryck. Trots det kommer den säkert att fylla en viktig funktion i den kriminalpolitiska debatten. Genom sin bredd och sitt otraditionella sätt att se på många problem kan den väcka läsaren till nya reflexioner och skapa ett intresse för de kriminalpolitiska frågorna.

Stina Holmberg.

Georg K. Stürup: Berigelseskriminelle i Herstedvester. Nyt Nordisk Forlag — Arnold Busck. København 1972. 213 s.

I sin bok om „Berigelseskriminelle i Herstedvester“ streifer Georg K. Stürup bäre så vidt de statistiske residivundersøkelser som er foretatt ved Kriminalistisk Institut, og velger isteden ved kasuistikk å la leseren medoppleve problemer og behandlingsanstrengelser. Og det må medgis at forvaringsklientelet er en vanskelig klientgruppe — både i frihet og under frihetsberøvelse.

En av dem som Stürup beskriver i kasuistikken, og som han kaller „Runaway“, er tydeligvis identisk med Carl Tureberg som innen han døde, skrev selvbiografien „Også en skæbne — af en forbryders dagbog“ (Stig Vendelkærs forlag, København 1968). Den som både leser Turebergs bok og Stürups beskrivelse, får unektelig et nyansert psykologisk portrett av en rastløs, impulsiv residivist: Han rømte hele 28 ganger i løpet av sin kriminelle karriere, hyppige forbrytelser førte til stadig nye anstaltopphold, og frihetsberøvelsene utløste rømminger, enkelte demonstrative selvmordsforsøk og flere alvorlige selvbeskadigelser.

Konfrontasjonen mellom klient og behandler belyser problematikken omkring den tidsbestemte forvaring, som foreslås opphevet i sin nåværende form — jfr. Straffelovrådets betenkning av 1972. „Runaway“ (Tureberg) skriver: „— Tidsubestemt indespærring af mennesker, der har gjort sig skyldige i småkriminalitet er en straffeform, vi ikke kan være bekendt, om vi skal gælde for at være et civiliseret kultursamfund.“ (s. 217).

Stürup medgir i sin bok at „— den ubestemte tid kan have sine tidvise ulemper for den forvarede —“ (s. 14). Han avslutter sin beskrivelse av „Runaway“ slik: „— Som tidligere anført opnåede han i løbet af sine sidste år at få tidsbestemte straffe, men hans færd imellem disse, hvor han fik megen social og menneskelig støtte, forblev uforandret. — Han forblev præget af massive og for andre ganske ubegribelige tillidsbrud både af kriminel og ikke-kriminel karakter. Adskillige sidder skuffede tilbage.“

Stürup har tross alt tro på det tidsubestemte element som hjelpemiddel i den terapeutiske prosess og som motiveringspress for behandling. I denne behandling, som han kaller „den integrerende individualiserede vækstterapi“, inngår bl. a. anamnestic analyse som et viktig ledd.

I sin bok kommer Stürup med synspunkter på prinsipielle behandlingsproblemer, men kasustikken er mest instruktiv — den illustrerer affektlabile, ofte dysforiske personer på grense til psykose, og de irrasjonelle fluktmekanismer og andre impulshandlinger som har en destruktiv virkning på selvfølelse og sosiale relasjoner.

Skildringene kaster dessuten lys over behandlingsanstrengelsene i Herstedvester. Man har investert betydelig faglig innsikt, energi og tålmodighet overfor et overordentlig vanskelig og ustabil klientel. Stürup anser det ikke som innlysende fordelaktig at forvaring i stor utstrekning blir avløst av tidsbestemte „standardstraffer“, idet han aner behandlingmessig fatalisme og resignasjon overfor de lovbrytere som hittil er idømt forvaring. Enten man nå er enig eller uenig med ham i de prinsipielle spørsmål omkring tidsubestemte reaksjoner, leser man imidlertid hans bok med interesse.

Kåre Bødal.

Hugh J. Klare: People in Prison. Pitman Publishing 1973, 162 s.

Hugh J. Klare har i 21 år vært sekretær i *The Howard League for Penal Reform*, og han har i 2½ år arbeidet ved Europarådets *Division of Crime Problems*. I en årrekke har han gitt informasjon om engelsk fengselsvesen og om nødvendigheten av fengselsreformer. Hans letteste og velskrevne bok „Anatomy of Prison“ (Hutchinson 1960 — pocket-utgave i Pelican-serien 1962) var meget instruktiv.

Hans nye bok „People in Prison“ er en liten, rikt illustrert trykksak på 162 sider, og den er mer kortfattet og elementær enn boken av

1960 om fengslets anatomi. Den henvender seg vel egentlig til den „opplyste menigmann“, og fagfolk finner neppe så mye nytt.

Ser man de to bøker i sammenheng, blir man slått av enkelte store, uløste problemer som går igjen. Det aller største problem er de overfylte fengsler. I 1962 satt henimot 30 000 innsatte i engelske fengsler — i 1972 var tallet økt til 40 000, og Klare skriver at tallet om noen år vel når opp til 50 000. I mange fengsler finner man 2—3 innsatte i enmanns-celler. Et trist bilde i Klares bok forteller mer enn flere tekstsider: Man ser tre lovbrøyttere liggende på hver sin køye i en trang, liten enmanns-celle i Pentonville-fengslet, der mindre enn to tredjedeler av klientelet disponerer en celle for seg selv alene. Isolasjon er riktignok et onde, men påtvinget fellesskap døgnet rundt, uten beskjeftigelse, med innsatte hvis innstillinger og vaner som på enkelte kan virke frastøtende, er saktens en større påkjenning.

Problemene på personalsiden er også betydelige. Klare er bekymret over det forholdsvis lave utdanningsnivå blant det uniformerte personell, og over økende tendens til avansement fra denne personalgruppe til direktør-nivå (inspektør etter dansk terminologi), riktignok etter in-service-training. Han er redd for at denne tendens frarøver etaten talentfulle outsiders med nye ideer. En sak for seg er at avansementssystemet bygger på direktør-gasjer gradert etter anstaltens størrelse. Avansement forutsetter forholdsvis hyppige forflytninger. Dette kan riktignok forhindre at en fengselsleder stivner og stagnerer i en og samme anstalt over en årrekke, men det kan også friste til å la vesentlige problemer ligge.

Klare drøfter i det hele tatt konkrete problemer — faren for å prioritere kjølig administrasjon på bekostning av behandlingssmessig engasjement, kommunikasjonsproblemer mellom ansatte og innsatte og mellom over- og underordnede i fengselsamfunnet. Han vurderer mulighetene for differensierte behandlingstilbud i og utenfor fengsel, og streifer konstruktive og uortodokse metoder i andre land, bl. a. i USA (tidligere lovbrøyttere som medarbeidere i resosialiseringsbestrebelsene etc.). Han er opptatt av intensiverte ettervernsbestrebelselser og av alternativer til fengsel.

Hugh J. Klare skriver på en saklig, balansert måte om reaksjonssystemets svakheter og om behovet for reformer, og han distanserer seg fra de ekstreme kritikere som synes å satse på revolusjon fremfor evolusjon i reformbestrebelsene. Hans styrke ligger i solid inside information om de emner han tar opp, og i realistisk bedømmelse av det muliges kunst innen kriminalpolitikk og fengselsadministrasjon.

„People in Prison“ er ingen dyptpløyende, teoretisk analyse — jeg vil betegne den som en nyttig liten håndbok om engelske fengselsforhold og tendenser. Fagfolk med omfattende lesning bak seg finner neppe originale synspunkter, men boken kan anbefales til praktikere uten appetit på de tyngre teoretiske analyser.

Kåre Bødal.